

Ha a konszernek perelhetnek

A nemzetközi gazdasági megállapodások szűkítik a demokratikus jogokat

Ha olyan államok, mint a Fülöp-szigetek, Ecuador vagy Románia a nemzetközi bányászati konszernek elé ökológiai vagy szociális szempontokat állítanak, nyakukon a probléma: különböző kereskedelmi és beruházási egyezmények lehetővé teszik a konszerneknek, hogy nem állami döntőbíráóságokon indíthassanak pereket a számukra kedvezőtlen kötelezettségek ellen, és kártérítést követeljenek. Szemben az ezt tagadó állításokkal, a CETA (a Kanada és az Európai Unió között 2016. októberben létrejött szabadkereskedelmi és partnerségi megállapodás – a szerk.) igenis hozzájárul a környezet- és szociálpolitika megbénításához.

Meglepetés volt, amikor az újonnan megválasztott fülöp-szigeti elnök, Rodrigo Duterte 2016 júniusában felkínálta a környezetvédelmi tárcát Regina „Gina” Lópeznek, aki igent mondott. A 62 éves környezetvédelmi aktivista nő a rádiós újságíró Gerry Ortega 2011. januári meggyilkolása után vált a legismertebb hangok közé, akik felemelték szavukat a nyersanyag-bányászat ellen a Palawan-szigeten. Jó barátságban volt Ortegával, és rendszeresen bírálta a helyi hatóságokat a nikkell és más nyersanyagok kitermelése miatt. Ortega meggyilkolása után López, aki korábban is fellépett környezetvédelmi ügyekben, részt vett a *No to Minig in Palawan (Mondj nemet a palawani bányászatra)* elnevezésű kampányban. Ez a kampány 2015 decemberében tízmillió aláírást gyűjtött a bányászat megakadályozására és az UNESCO által védett terület megtartására a szigeten.

López – mint új környezetvédelmi miniszter – bejelentette, hogy felülvizsgálják mind a bányászati engedélyeket, mind a környezetvédelmi előírások betartását, valamint a bányászati törvény egészét. A fülöp-szigeti tőzsde azonmód reagált, a López kinevezését követő napon több mint négy százalékkal esett valamennyi tőzsdén jegyzett bányászati konszern értéke, majd másnap további hét százalékot. Közben Duterte múlt év júniusi hatalomra lépését követően az emberi jogi helyzet alapjaiban rosszabbodott – például állítólagos kábítószer-

fogyasztók és -terjesztők ezreit gyilkolták meg –, az új elnöktől különböző jelzések érkeztek a nyersanyag-kitermeléssel kapcsolatban. Július végén egyértelműen kijelentette, hogy azokat a konszerneket, amelyek nem tartják be a (környezetvédelmi) szabályokat, megbüntetik. Az ország jól megél bányászat nélkül is – idézték Dutertét.

Jószándék a környezetvédelmi politikában...

A környezetvédelmi csoportok most abban reménykednek, hogy Gina López környezetvédelmi miniszterrel legalábbis más nyersanyagpolitika kerülhet napirendre. Az ezt megelőző kormányok folytonosan csak azt hangoztatták, hogy az ország gazdag ásványi kincsekben, és azon vannak, hogy ezt a kincset ki is aknázzák. A fülöp-szigeti geológusok feltételezése szerint, az ország ásványkincseinek becsült értéke egybillió amerikai dollár értékben állapítható meg. A harmincmillió hektár földterületből valószínűleg kilenc alatt találhatóak ásványkincsek, ebből öt hektár bennszülött közösségek területe. Leginkább aranyat, nikkelt, rezet, ezüstöt, krómot és cinket termelnek ki és exportálnak.

A bányászati terveket kritikusan szemlélik nemzetközi szinten. Bár az utóbbi években létrejöttek újabb bányászati projektumok, új munkahelyek azonban alig, és az országban nincs továbbfeldolgozás. A Fülöp-szigetek a világpiac egyszerű nyersanyagszállítójává fokozza le magát. Ami marad, az gyakran csak egymással összeveszett közösségek, elpusztított tájak és politikai gyilkosságok áldozatainak rokonai.

A környezetvédelmi *Green Thumb Coalition* és az agresszív bányászat megakadályozására alakult *Alyansa Tigil Mina* szervezet nagy várakozással tekintett Gina López minisztersége elé. E várakozásoknak megfelelt az új környezetvédelmi miniszter diktálta lendület: „Több mint száz éve van itt bányászat... és a mai napig nincs egyetlen tisztességes állapotba hozott bányavidék.” Beiktatása után azonnal cseréket hajtott végre a Környezetvédelmi és Erőforrás Minisztérium személyzetében, és most felülvizsgálják az összes bányászati engedélyt. Elsősorban a környezetvédelmi kitételek betartását ellenőrzik. A felmerült mulasztások miatt csupán 2016 júliusa és októbere között negyven bányát ellenőriztek, és az ezt végző szervek húsz esetben tettek olyan ajánlást, hogy függesszék fel a bányák működési engedélyt, és szüntessék be a termelést. Különösen érintett ezen a téren a nikkelszektor. Egyedül itt kilenc bányát szándékoznak bezárni. Ennek közvetlen hatása van a nikkell világgpiaci árára, amely 8 500-ról 10 500 amerikai dollárra emelkedett.

Az *OceanaGold* helyi szinten erősen bírált aranybányája is szerepel a bezárandók listáján – ez a bánya éppen egy olyan konszerné, amely 2016 októberében elvesztette keresetét a Világbank által létrehozott *Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (International*

Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID) előtt. Ezt a kerestet a kanadai elődvállalat, a *Pacific Rim* nyújtotta be 2009-ben Salvador ellen. A konszern 250 millió amerikai dollár kártérítést követelt. Ezt a CAFTA (*Central America Free Trade Agreement – Közép-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás*) alapján tette, később a *Pacific Rim* a salvadori befektetési törvényre is hivatkozott. A vállalat szerint, az explorációs fázis (a feltárás időszaka) után a kormány társadalmi nyomásra megtagadta a bányászati engedélyt. Indoklásul a természetvédelmi megkötések be nem tartását nevezték meg. A helyi lakosság és a civil szervezetek mindig is felhívták a figyelmet az aranybányászatban rejlő kockázatokra, mindenekelőtt a föltöbb mérgező és természetre káros ciánlúgozást bírálták.

„A vállalkozás visszafordíthatatlan károkat okozott a közösségeknek” – hangzik a bányászat elleni országos kerekasztal hivatalos közleménye. „A tervezett projektum már eddig is társadalmi konfliktusokhoz és a természetvédelmi aktivisták üldözéséhez vezetett” – mondta Bernardo Bellosó, a *CRIPDES* nevű szervezettől, amely a helyi szinten működik együtt a helyi közösségekkel. 2009-ben a projektum három ellenzőjét – férfiakat és nőket – felderítetlen körülmények között meggyilkolták. Most, a Salvador elleni hétéves pereskedés után, az *OceanaGold* nem kapja meg a remélt kártérítést az elmaradt haszonért, és még nyolc millió amerikai dollár perköltséget is meg kell fizetnie a salvadori kormánynak. Ritka győzelme ez egy államnak egy bányászati konszern ellen – még ha a *CRIPDES* felhívja is a figyelmet arra, hogy Salvador tizenkét milliót adott ki a védelemre.

...de a lehetőségek korlátozottak

A Fülöp-szigeteken az *OceanaGold* már megkezdte az arany kitermelését, kiépített egy bányát. A szomszédságban lakók napi két robotántról beszélnek. Többször demonstráltak már a kitermelés és a kilátásba helyezett bővítés ellen. 2016 júniusában blokád alá helyezték a bányához vezető utakat. Még az újonnan megválasztott kormányzót, Carlos Padillát is idézi az *Alyansa Tigil Mina* hálózat egyik sajtóközleményében: „Támogatlak benneteket és akcióitokat a bányászat ellen. Számíthatok arra, hogy nem fogjuk abbahagyni, amíg el nem hagyják tartományunkat.”

Mindazonáltal igencsak kérdéses hogy a Fülöp-szigeteken olyan egyszerűen el lehet-e venni a licencet egy olyan konszernről, mint az *OceanaGold*. Az ország kezét ugyanis szabadkereskedelmi és beruházási megállapodások szövvénye köti meg. Jelenleg tárgyalásokat folytat úgy a TTP-ről (*Trans-Pacific Partnership – Csendes-óceáni Partnerség*), amelynek befejezése mindamelltt az USA új elnöke, Trump alatt kérdésessé vált, valamint egy messzemenő szabadke-

reszkedelmi megállapodásról az Európai Unióval, aminek van egy beruházásvédelmi fejezete is. A két fülöp-szigeti szervezet, a *Focus on the Global South* és az *Alyansa Tigil Mina* tanulmánya szerint, a Fülöp-szigetek már ma több mint harminc beruházásvédelmi egyezményt (*BIT – Bilateral Investment Treaties*) írt alá. Ehhez jön további hét kereskedelmi megállapodás beruházásvédelmi fejezettel. Ezekben az egyezményekben a külföldi befektetőket megilleti a jog, hogy megkerüljék a nemzeti bíróságokat. Így a Fülöp-szigetek szociális vagy környezetvédelmi törvénykezéséről olyan nemzetközi befektetői döntőbíráson tárgyalnak, amelyek kizárólag gazdasági paraméterek alapján döntenek.

A Fülöp-szigetek bányászati iparának esetében mindenekelőtt az Ausztráliával, Kínával, Japánnal, Kanadával, Malajziával, Dél-Koreával és az Egyesült Királysággal kötött egyezmények lényegesek. Ezen országok mindegyikéből működnek konszernek a Fülöp-szigeteken. Az OceanaGold mint Kanadában és Ausztráliában bejegyzett vállalkozás kiválaszhatta, melyik beruházási megállapodás az, ahol per esetén jobb az esélyei. Hogy ez a nyilvánosan még nem hangoztatott fenyegetési potenciál mennyiben befolyásolja a fülöp-szigeti kormányt abban, hogy megvonja tőle a licencet, arról csak találgatni lehet. Egy ilyen irányú kereset lehetősége mindenképpen a levegőben lóg.

Macskajaj Romániában

Nem csak a globális Dél országokban perelik be a kormányokat a befektető-védelmi rendszer alapján. Példa erre Románia: a Ceaușescu diktatúra vége óta a legnagyobb társadalmi megmozdulás volt az, amikor a *Save Rosia Montana* szövetség Bukarest és más városok utcáin demonstrált. Céljuk az volt, hogy a kanadai bányászati konszern, a *Gabriel Resources* hagyjon fel projektumával. A Gabriel Resources az 1990-es évek vége óta tervez 300 tonna aranyat és 1500 tonna ezüstöt kinyeri külszíni fejtéssel, és olyan mérgező anyagok, mint a cianid felhasználásával. 2000 embert akartak áttelepíteni, és szétrombolni egy egész völgyet történeti-kulturális emlékekkel a római korból. Ám a romániai kormány 2014 elején kénytelen volt engedni a tiltakozásnak, amely több tízezer embert vitt az utcára. A parlament törvényt fogadott el a vitatott bányászati projektum ellen. A társadalmi mozgalom történelmi győzelmet aratott, pezsgősdugók pukkantak.

De mint oly gyakran, az ünneplést macskajaj követte. Néhány hónappal a demokratikus döntés után, aminek során megvonták a koncessziót a konszernről, a Gabriel Resources hivatalos tiltakozó jegyzéket küldött a kormánynak. Mivel a vitát nem tudták rendezni, a döntés ellen a konszern 2015 júliusában keresetet adott be az ICSID-nél. A pontos pertárgyérték nem ismeretes, a Gabriel Resources állítása szerint, a

mai napig 650 millió amerikai dollárt fektetett be, ehhez jönne még az arany- és ezüsteladásból származó várt nyereség. A konszern, közleménye szerint, négy milliárd amerikai dollárt követel. Egy csomó pénz egy olyan konszernnek, amely mindeddig sehol a világon nem valósított meg bányászati projektumot. Az ügy kimenetele nyitott. Egy valami biztos: sem a vállalkozás, sem a román kormány nem érdekelt az átláthatóságban, tárgyalásaik zárt ajtók mögött folynak. Mindeddig még a keresetlevelet sem hozták nyilvánosságra.

A nyersanyag-kitermelést ellenző helyi és regionális tiltakozó mozgalmak – mindegy, hogy Salvadorban, Romániában, a Fülöp-szigeteken vagy a jövőben Lauitzban (Luzsácában) – hasonló kihívások előtt állnak. Számukra az emberi jogok megsértése vagy a környezet szétrombolása esetén csak a nemzeti peres utak maradnak. A világ sok államában azonban túlterheltek a bíróságok, és olykor képtelenek orvosolni a visszaéléseket. A bizonyítási eljárás nehéz és költséges. A vállalkozások viszont székhelyük áttételével teljesen kivonhatják magukat a helyi igazságszolgáltatás hatálya alól, mint azt a Chevron példája mutatja Ecuadorban. Itt olajkitermelése során az USA-konszern Texaco két millió hektár esőerdőt semmisített meg 1964 és 1992 között. A jogutód Chevron megtagadott minden jóvátételt. Ehelyett keresetet nyújtott be Ecuador ellen az USA és Ecuador közötti befektetési megállapodás megsértése miatt, és a pert megnyerte egy döntőbírószágon a hollandiai Hágában. Most Ecuador kénytelen a konszernnek 96 millió amerikai dollár kártérítést és emellett még kamatokat is fizetni ahelyett, hogy a konszernt kényszerítették volna az olajkatasztrófa következményeinek helyreállítására.

Összességében, növekszik azoknak a kereseteknek a száma, amelyeket úgynevezett befektetők nyújtanak be döntőbírószághoz az országok ellen. A felperesek között sok konszern a nyersanyagágazatban érdekelt. Ezek kártérítéseket követelnek vélt elmaradt hasznuk után vagy engedélyük visszavonása miatt, akkor is, ha ez nemzeti bíróságok azon ítéletei vagy demokratikusan választott kormányok olyan politikai döntései alapján történik, amelyek az emberi jogok és a természet védelme okán születtek.

Rendkívüli bíraskodás és a CETA

Ahelyett, hogy helyi szinten támogatnák az embereket, vagy legalább védelemben részesítenék őket, vagy megteremtenék a teret politikai tiltakozásaikhoz, a nemzetközi fórumokon a konszernnek panasztételi lehetőségeinek kiszélesítéséről tárgyalnak. Példa erre az EU és Kanada közötti CETA-nak (*Comprehensive Economic and Trade Agreement – Átfogó Gazdasági és Kereskedelmi Egyezmény*) nevezett szabadkereskedelmi egyezmény. Az európai és kanadai civiltársada-

lom évek óta figyelmeztet a kockázatokra, mindenekelőtt arra, hogy ezzel a perlehetőséggel éles fegyvert adnak a kanadai bányászati konszernnek kezébe, amit használni is fognak az államokkal – például Romániával – szemben. Az európai fővárosokban zajló tiltakozások hatására javítottak ugyan valamit a szövegen – egy kicsivel több átláthatóság egyrészről, másrészről némi állami kontrol a viták egyeztetőinek kiválasztásánál –, de a kritika alapvető elemén, vagyis hogy itt egy gazdasági szereplő kezébe adják a rendkívüli bíráskodás jogát, nem változott semmi.

Így aztán a következő kérdések merülnek föl: mi szükség van egyáltalán rendkívüli bíróságokra a külföldi befektetők számára? Miért részesülnek ezek a rendkívüli bíróságok előnyben a nemzeti bíróságokkal szemben? Miért engedik át az államok a bíráskodás egy részét külső döntőbíróságoknak? Miért van ezeknek joguk felülbírálni a környezetvédelmi és emberi jogi törvények jogszerűségét a befektetési egyezmények homályos záradékainak alapján, anélkül, hogy figyelembe vennék az adott országok törvényeit és alkotmányait? Miért nincsenek hasonló bíróságok a munkajog, az emberi jogok megsértése és a környezeti károk esetében?

Ráadásul a CETA-val és a még nem véglegesen *ad acta* tett TTIP-vel (*Transatlantic Trade and Investment Partnership – Transzatlanti Szabadkereskedelmi Megállapodás*) a nemzetközi panaszok *szaporodása várható*. Ha életbe lép a két kereskedelmi megállapodás, ezek hatálya alá kerülne a világ befektetési áradatának 80 százaléka. És minden utótárgyalások és eljárásbeli kiigazítások ellenére a fő probléma nem változott: a konszernek továbbra is hivatkozhatnak ködös és nem meghatározott jogi fogalmakra. A „fair és olcsó eljárás” éppúgy, mint a gyakran használt „önkényes” terminus pusztán értelmezés kérdése. És ezt az értelmezést nem állami bíróságok, hanem döntőbíróságok mondják ki. Emellett a döntőbírók gazdasági érdeke, hogy a tárgyalások elhúzódjának – minthogy napidíjat kapnak –, és az is, hogy további panaszok érkezzenek hozzájuk, ugyanis csak akkor fizetik őket, ha konzultálnak.

Emellett a kereseti jog egyoldalú. Perelni csak államokat lehet ezután is. A perek többségét a vállalkozások nyerik, az *ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD)* az esetek 60 százalékára teszi az arányt. Vállalható kockázat ez a vállalkozásoknak, amelyek időközben már egy döntőbíróság előtti pervesztésre is biztosíthatják magukat. Így kizárólag a konszernek azok, amelyek ebben a rendszerben nyerhetnek. Az államok mindenképpen veszítenek: vagy magát a pert veszítik el, vagy legalábbis a védekezés perköltségeit. Pedig egyedül ez – mint azt a *Corporate Europe Observatory* a *Fraport* Fülöp-szigetek elleni keresetének esetében kimutatta – 58 millió euróig rúghat. Ebből a pénzből a Fülöp-szigeteken 12 500 tanítónőt fizethettek volna egy évig.

Cecilia Malmström, az EU kereskedelmi biztosa mindezek ellenére arról beszél, hogy a CETA-val elértük a szabadkereskedelem aranyalapját. Ez a hasonlat akár találó is lehet, ha szem előtt tartjuk a globális aranybányászat katasztrófális szociális és ökológiai hatásait, nem stimmel azonban, ha az aranyhoz valami pozitív képzetet társítunk. Mert ha a környezetvédelem, a munkajogok és a szociális normák biztosítása felől nézzük a dolgot, akkor a CETA maga a katasztrófa, mert többek között lehetővé teszi a bányászati konserneknek, hogy ezek ellen pereljenek. És a CETA beruházás-védelmi fejezete sablon lesz más megállapodásokhoz, például Indonéziával és a Fülöp-szigetekkel. Az eddigi kiszivárogtatásokban arról a kereskedelmi egyezményről, amelyet az EU szándékszik kötni a Fülöp-szigetekkel, a CETA-éval azonos megfogalmazásokat lehet találni.

A német ipar érdekei

Az Európai Bizottság azonban élvezi az iparszövetségek teljes támogatását. Ezek, nem meglepő módon, a befektetésvédelmi bíraskodás kiépítését sürgetik – ahelyett, hogy átgondolnák, mi a szerepük és felelősségük az értéktermelési láncolat folyamán a nyersanyagok bányászata és kereskedelme által történő természetrombolásban és az emberi jogok megsértésében, valamint ahelyett, hogy javótételt adnának. A német ipar nyersanyag-politikai vitája még mindig egyes egyedül az ellátás biztonságára irányul. Szemében a projektumai elleni tiltakozások és a magas szintű természetvédelmi és szociális feltételek miatti bányabezárások kontraproduktívak, mert ezek egyebek mellett emelik a szükséges nyersanyagok árát. A BDI (*Bundesverband der Deutschen Industrie – Német Iparszövetség*) nyersanyag-konferenciáján, 2016 júliusában az akkori elnök, Ulrich Grillo arról beszélt, hogy a kormány „tegye a nyersanyagbiztonság témáját ismét a politikai teendő listájára, és szálljon síkra a nyersanyagokat érintő kereskedelmi korlátok leépítése mellett”. Ezért a BDI támogatja a CETA és TTIP egyezményeket.

A másik oldalon, a német civil szervezetek, ahelyett, hogy a konsernek érdekeit tartanák irányadónak a kereskedelempolitikában, azt követelik, hogy alapjaiban reformálják meg a német nyersanyag- és az európai kereskedelempolitikát. A német szövetségi kormány álljon ki amellett, hogy a jövőben a kereskedelmi- és befektetésvédelmi egyezményekről folytatandó tárgyalások megkezdése előtt folytassanak vizsgálatokat arról, milyen hatással lenne az adott projektum az emberi jogokra, és az ajánlásokat vegyék figyelembe a tárgyalások delegáltjai. Emellett az emberi jogok védelmében kivételes esetekre vonatkozó és felülvizsgálatot lehetővé tevő záradékoknak kell szavatolni, hogy a kereskedelmi megállapodások ne csupán az államok játékkerébe szü-

küljenek. Itt lényeges, hogy szabadon lehessen dönteni afelől, hogy a jövőben ne bányásszanak bizonyos nyersanyagokat. Azt a lehetőséget is fenn kell tartani, hogy exportvámokkal növeljenek fontos bevételeket, vagy szabályozzák az exportmennyiséget. Emellett a befektetők ne részesüljenek különleges elbánásban, s a befektető és az állam közötti viták rendezését célzó eljárásokra (*Investors-State-Dispute-Settlement – ISDS*) vonatkozó passzusok teljes egészében kerüljenek ki a kereskedelmi és befektetői megállapodásokból, illetve ne helyettesíthessék őket valamilyen döntőbíróshoz hasonló befektetői bírósági rendszerrel (*Investment-Court-System – ICS*).

A demokratikusan megválasztott kormányok a választási harcok során vagy civil tiltakozások nyomására legalábbis hirdetik, hogy természetvédelmi vagy emberi jogi okokból szabályozni akarják a bányászati szektort. De ehhez az államok csak a ma létező, illetve az ICS által kiszélesíteni szándékozott befektetői rezsim végével kapnak játékteret.

(Fordította: Kerényi Gábor)

Eredeti megjelenés: Linksnet – iz3w – Informationszentrum Dritte Welt, 2017. január–február.